

**ARO BERRIA AMERIKETAKO NAFAR EMIGRAZIOAREN IRUDIAZ:
BERE BURUAREN ETA *BESTEAREN* INGURUKO IKUSKERA¹**

J. Miguel ARAMBURU ZUDAIRE²
Historian Doktorea

Laburpena

Aro Berriko Ameriketako nafar emigrazioaren irudiaz arituko gara, alde batetik, emigranteek sorterriarekiko beren burua nola ikusi edo irudikatu zuten emigrazio prozesuan (herrimina, taldeko kontzientzia eta herrikideen *koloniak* osatzea) eta, bestetik, nola ikusi zuten aurkitutako *Mundu Berria* edo *arrotza* zena, hots, zentzu zabalean *bestearen* inguruko irudia. Hau dena hurbilagotik ezagutzeko, eta bere muga guztiak aitortuz, protagonisten testigantzak ezin hobeak dira.

Abstract:

A reflection on the Navarrese emigration to the Americas during the Modern Age would allow us, first of all, to present how migrants understood their own identity and their relationship with the land of origin (nostalgia, ethnic conscience and the formation of "colonies" of fellow countrymen); and on the second hand, to present how they viewed the strangeness of the New World they were living in, this is, the image of the *other*. In order to deep into this topic, and also to find the limits of this approach, we will primarily use the testimonies of the witnesses and protagonists.

Gako-hitzak / Key words:

Emigrazioa; Amerika, Irudia; Gutunak / Emigration; America, Image, Correspondence.

Fenomeno edo gertaera historiko baten *irudiaz* mintzatzea, oro har, irristakorra eta zaila izan daiteke ikertzaileen artean ikuspegi hermeneutikoak askotarikoak baitira, alegia, helburuak, gaiak, metodologia, etab. aukeratzeko unean. Nik uste dut hurbilketa zeharka egin behar dela eta, batez ere, ahal den neurrian, protagonisten testigantzak bilatuz (kasu honetan emigranteek idatzitako gutunak). Honek, jakina, subjektibotasun eta zatiketa handia sortzen du fenomeno hori aztertzerakoan. Gainera, esku artean dugun gaiari dagokionez, hau da, Aro Berrian (XVI.-XVII. mendeetan zehazki) Indietako nafar emigrazioari dagokionez, lehenik zehaztu behar da zertaz ari garen edo zer gai edo osagai inplikaturik dauden *irudi* kontzeptu zabal horretan gizarte-testuinguruari begira: esaterako, emigranteek beraiek zuten irudia, sorlekuetan zutena, edo mende horietako gizarteko erakunde edo idazleena (adibidez, *arbitristena*), eta ahaztu gabe Antzinako Erregimenaren estamentuzko egituraz, *komunitateez* hitz egiten ari garela. Horregatik, lan hau mugatu behar izan dut eta *irudiarekin* nolabaiteko lotura duten bi gai aukeratu ditut: bata, nafar emigranteen artean beren buruez izandako identitate-kontzientzia eta honen barruan —bata bestearen atzetik datorrela edo elkarren ondorio bezala— herrimina, taldeko kontzientzia eta herrikideen *koloniak* osatzea; beste gaia,

¹ Lana, laburtu edota egokia, honako liburuan oinarritzen da eta bertan daude orain aipatu ez ditudan erreferentzia bibliografiko eta dokumental guztiak: ARAMBURU ZUDAIRE, J.M. (1999): *Vida y fortuna del emigrante navarro a Indias (siglos XVI y XVII)*, Nafarroako Gobernua, Iruña (batik bat 212.-230.or.). Gaiaren inguruan, eta Euskal Herri osoari begira, azken *status quaestionis* historiografikoa zabaltzeko ik. ere ARAMBURU ZUDAIRE, J.M. (2002): "La emigración vasca a América en la Edad Moderna. Balance historiográfico", in O. ALVAREZ GILA eta A. ANGULO MORALES (arg.), *Las migraciones vascas en perspectiva histórica (siglos XVI-XX)*, UPV/EHU, Bilbo, 13.-50.or.

² Artikulu hau, "Euskal Herria Mugaz Gaindi" nazioarteko mintegian aurkeztu zen, 2004ko maiatzaren 6-7an. Mintegi hau Euskal Herriko Unibertsitateak emaniko "Imagen e imágenes de la emigración vasca a América: identidad e imaginario colectivo (1835-2002)" ikerketa-proiektuaren barnean kokatzen da (1/UPV 00156.130-H-15310/2003). Mintegi honek Euskal Herriko Unibertsitateko Arabako Campusaren eta Eusko Jaurlaritzaren Hezkuntza, Ikerketa eta Unibertsitate Sailaren laguntzak jaso zituen.

alderaketa gisa, haiek aurkitu zuten mundu berriarekiko jarrera edo ikuskera, hots, *arrotzaren* inguruko *irudia*. Bide batez, testigantzen artean, irudi hori ere osatzen duten beste iritzi batzuk agertuz joango dira eta garai galdu, urruti bateko testuinguruaren zenbait zertzelada antzeman ahal izango delakoan nago.

I. Beren buruaren irudiaz

I.1. Nafarroaren herrimina

Hona hemen edozein emigrazioko *imaginarioren* osagaietako bat jaioterriaren inguruko irudia, askotan mitoa, taxutzen duena: sorterriaren oroitzapena. Izan ere, lehenengo belaunaldiaren emigrante gehienek —ba al dira, azken finean, beste benetako emigrante batzuk?— hala edo nola oroitzapen hori obsesio erara adierazten dute. «Patria» (garai hartako zentzuan) eta bueltatzeko irrika beti ageri da joan zirenen idazki guztietan eta halaxe diote: «no ay ora ni momento que no tratamos de ella quando nos juntamos los de la patria, que no tenemos otro consuelo». Hauek dira Pedro de Abaurrea iruinsemearen hitzak Cuscotik 1609an idatzita. Beste batek aitortzen duenez, bizitzan daukan gogorik handiena da «después de la salvación (...) yr a ese pueblo (Zangoza kasu honetan) y olgarme allí». Nafarroaren herrimina argi eta garbi islatzen da Miguel de los Rios Ripalda zangozarraren esanetan. Horrek, Limatik 1676an lehengusu bati eskatzen dio konforme egon dadila Zangozan duen lanpostuarekin “por ser en la patria, que fuera de ella nada llena”.

Eta aberriaren oroitzapenak esan nahi du, batez ere, familiaren osasunaz eta senide edo lagunez jakitea, baita etxe edo aitaren ondasunen egoeraz ere, eta hildako ezagunen berri izatea, besteak beste: “el estado de esa tierra y de los parientes que an quedado y de las gerras el estado que al presente tienen (...) no será mucho que deseemos saber nuevas de una patria tan amada”. Baina gehienek deitoratzen dute Nafarroatik senide eta lagunek oso gutxitan idazten dutela erresuma zahar oroituaren gorabeherak kontatzeko. Uste horrekin bat letorke Juan Lopez Sarasa Zangozako apaizak 1617an emandako nafarren hitz bateko definizioa edo bere buruaren irudiaren ezaugarrietako bat: “que vm. es nabarro y quiere decyr esta palabra *corto*”. Dena dela, Nafarroatik bidalitako berririk eza Indietara etorri berri direnek osatzen dute. Adibidez, Miguel de Zeruco Garesekoak 1602an Potosi hirira iritsi orduko, Agustin de Tirapu herrikideari kontatzen dio nafar herri horretan jasandako azkeneko izurriteak eragin duela hildako ugari. Zorionez, Tirapuren familiari epidemiak ez zion erasan.

Jakina, familia da gauza guztien gaineratik lehena eta askotan gogoratzen dena da hunkigarriena. Sebastian Lopez zangozarrak 1577ko gutunean Peru aldera, eta Eguberri egunean zehazki, itzultzearen berri ematen du. Sanlucar de Barrameda portutik atera zen eta Nombre de Dios hirian gaixorik denboraldi bat eman zuen Perun sartu baino lehenago. Gabon gau hori honela izan zen: “en un campo y en harta soledad que me acordé de la compañía que solía haber en esa casa quando nuestro padre, que está en gloria, bibía”. Familia ere aipatuz, Martin de Jauregiondo Lizarrakoak 1656an baieztatzen dio amari zertan datzan bueltatzeko irrikaren arrazoi bakarra: “solamente vm. y mis ermanos me an tirado el afecto a España...”

Eta senideekin batera, herriaren eliza gogoan dute, hauxe baita herri bakoitzaren identitate-seinale nagusienetakoa, herriaren bihotza esan liteke. Horregatik aipatzen du Lopez Sarasak 1601ean Jainkoari erregutuz: “que yo vea la santa yglesia de San Salvador que después del vien del cielo no deseo otra cosa”. Ohartzen ari garen legez, erlijioak oso eragin handia du sasoi horretako jendearen bizimodu eta pentsaeran. Edonon eta edonoiz dena blaituz agertzen zaigu mende hauetan egitura mental garrantzitsuenetako hori, alegia, elizkoitasuna. Baina ez naiz sartuko gai horretan, beste hitzaldi asko mereziko luke eta...

Gainera, Lopez Sarasak agintzen die Zangozan dauden senideei parrokiako Erregeen kapera familiarra zain dezatela. Kapera horren oinordekoa beste *indiano* bat dugu: Francisco Lopez apaiza, Sarasaren osaba eta Sebastianen anaia, XVI. mendearen bukaeran ilobarekin Cuscon bizi zena. Osaba Franciscori buruz, Sarasak dio Zangozako ehiza jateko irrikan

dagoela, osasuntsu, lodi eta potoloa baina oso zaharra. Lopez Sarasak, ez beste askok bezala, badakiela zer gertatzen den Nafarroa aldean, batik bat familia eta etxeari dagokionez. Bera da oinordekoa “ansí de lo de aquí como de lo de allí de my tío”. Azkenik, Jaungoikoarengan konfiantza jartzen du esanez “hemos de çenar juntos en el çenador de vm. y, debaxo de la parra del poço, comer moschateles y alberecoques de la güerta de vm”.

Modu berean, Jose de Asiain Tafallakoak Nafarroako berriak gogoz ezagutu nahian, Veracruz hiritik 1654an bere anaiari eskatzen dio idazteko “en todas las flotas dándome razón de lo de por allá y de cómo están las cosas de casa y la hacienda y de todo lo demás (...) pues para mí nada me a de ser de tanto consuelo en este destierro”. Grina hori handitu egin zaio aitaren heriotzaz enteratu denetik. Hori dela eta, amaren bakardadeak kezkatzen du eta anaia amaz arduratuko delakoan egonik gogorarazten dio: “nazimos reputados por ombres de obligaciones, no será bien que nos descuydemos en cumplir con la prinzipal”. Anaiari, bestalde, eskerrak ematen dizkio Ameriketara joateko jasotako laguntza guztiagatik. Azkenean, kanpoan denak anaia eta amari ahalordea bidaltzen die dagozkion Tafallako ondasunak bere izenean kudeatzeko.

XVII. mendean Europako gerren hotsak mundu osoan zabaldua zeuden eta horregatik batek ez itzultzeko zergatia emanaz zera dio: “las calamidades y trauajos como con tantas guerras la considero”. Honekin lotuta, Pedro de Iriarte Uharte-Iruñekoa eta Cuscon bizi dena 1637an kezkatutik azaltzen zaigu guda horiek direla eta. Horri buruz badaki “las muchas guerras y tragedias que an sucedido y suceden cada día entre España y Francia y, como es frontera ese reyno de Nauarra, todos los ombres nobles sustentan armas y caballos (...) plegue a Su Diuina Magestad les dé mucha paz y quietud”. Gerraren inguruko beste adibide bat Fernando de Arguedasen aitarena dugu. Izan ere, Frantziaren aurkako gerrako egoeraren notizia ematen dio Perun bizi den seme horri Tuteratik idatzitako 1682ko gutunean. Aita zen kapitaina eta Nafarroako erregeordeak deitua zion lehenbiziko aginduetara ateratzeko. Aldarri edo pregoi berezia izan zen nafar guztiak mobiliza zitezen frantsesen erasoaldiari aurre egiteko eta traizio zigorraren pean. Eta presio hori, bereziki aipatu mende gerrazale horretan, ez zen noizean behin izan, baizik eta mendeko urte askotan.

Amaitzeko, batzuek zenbait gauza hutsal edo txiki ere gogoan dute. Baina txikiak izan arren, garrantzi handikoak dira urruti daudenentzat eta bizi-biziak dituzte beren barnean. Adibidez, Francisco de Sarasa Tafallako funtzionarioak 1692an ederki oroitzen da hiriko festez: “acuérdome muy bien por la fecha de que oy y estos días pasados se zelebran en Tafalla las fiestas de Nuestra Señora de la Asunción y San Sebastián” (abuztuan). Geroxeago, San Sebastianenganako debozioa aitortzen du eta gainera “desde mis tiernos años”. Eta nola ez, urrun egonda ere, Nafarroan dituen ondasunak oso garbi dauzka bere buruan eta horregatik dio: “e dado un paseo ymaginario por todas las heredades que hauía en casa en que andaua siendo muchacho y me acuerdo muy bien de los moscateles del curtido y morates del zerrato de Valdelouos”.

Azkenik, garai horretan hain egokia zen kutsu *existentzialista* erabiliz (Barroko arokoa, hain zuzen), aipatu Juan Pascual de Urrutiak laburtzen du herrimin horren zentzu sakona: “se tenga muchas veces por mui dichoso pues le cupo la suerte donde nació y no como los que estamos por acá que sabemos dónde nacimos y no sabemos dónde emos de morir”. Orain gogora datorkit, eta harago joanez, Ortega y Gasset filosofoak 1941ean *Historia como sistema* izeneko obran idatzi zuena, gizakia baita “ese peregrino del ser, ese sustancial emigrante..”

I.2. Taldeko identitate-kontzientziaren aztarna batzuk

Lehenengo eta behin, esan beharra dago herrien taldeko identitate kontuari heltzea ere korapilatsua izaten dela historialariontzat arrazoi ezberdinengatik. Lehenik, eta erran dudan bezala, nahiz eta zenbait ezaugarri objektibotan oinarritu, edozein kontzientzia-arazo, berez, fenomeno subjektibo hutsa dugu, hau da, kolektibitate bateko kidea izatearen *sentimendua*. Ikertzaileok kontzientzia horren seinale zehatzak aurkitu beharra dugu baina, jakina, lehenaldiko edo desagerturiko giza taldeei ezin diegu galdetu zuzenean...

Bestalde, etnia edo nazio eta Estatua kontzeptuak harremanetan jartzen baditugu erabat desberdina da Aro Berrian eta Aro Garaikidean, zeren eta azken honetan erromantizismoa edota nazionalismoa agertzen baitira. Horretaz gain, taldeko kontzientzia denboraren poderioz aldatuz doa, ez da iraunkorra, eta errealitate hori izendatzeko hitzak, esanahiak ere aldatzen dira.

Gainera, identitate-kontzientzia indartzen omen da komunitate bateko kideak kanpora atera behar duen aldi oro. Horrela, Aro Berriko nafarrak, sorlekua abandonatuta, Madril, Sevilla edo Cadizera joateko asmoz, baita Indietara ere, haien artean erraz elkartzen dira komunean dituzten gauzen bila Iberiar Penintsulako beste herriekin bereizketak aldarrikatuz. Sentimendu hori azalduko zaigu modu ezberdinetan eta ongi ikus daiteke emigranteek idatzitako gutunetan.

Aipatutako alderdi hau garrantzi handikoa da Aro Berriko emigrazioa ongi ulertzeko, behintzat nafarren kasuan edo, oro har, euskal herritarren kasuan. Eztabaidagarria bada ere, ikertzaile batzuek fenomeno hori taldeko kontzientzia *etnikoa* izendatu dute eta nabarmena da batik bat emigranteek egin zituzten ekintza kolektiboetan, elkarri laguntzeko saioretan eta arrotzekiko jarrera komunean. Laguntza horri dagokionez, adierazpide dira kongregazio “nazionalak” (“nazio” kontzeptua garai hartan ulertzen zen bezala), gure kasuan Madrilgo nafarren San Fermin izeneko kongregazioa. Izan ere, 1685ean Madrilen bizi ziren nafar batzuek, kongregazioaren sortzaileek hain zuzen, Ameriketara zeuden beste nafar batzuei eta ez edonori, jakina, erakunde berrirako babes eskatu zieten, hain zuzen “a los que se hallaban ocupados en el servicio de SM”. Hamar urte pasatu ondoren, berriro Madrilgoek Amerika osoan zehar barreiatu zeudenei limosna eskatzeko ahalordea egin zuten. Guztira 49 izan ziren ahalordedunak edo boteredunak.

Eta alderdi txarrenetakoa dugu arrotzekiko jarrera batzuetan. Nire ustez kontzientzia etniko hori ez litzateke beti istiluen erruduna, baizik eta beste interes ekonomiko eta politikoko batzuk. Hala ere, jatorrizko naziotan bereizteak eraginaren bat izango zuen, dudarik gabe. Penintsulako iparraldeko erresuma horietan jaiok Ameriketara finkatzean, gainerako talde hispanikoak bazter utzi zituzten eta, batzuetan, zoritxarrez elkarri aurre egin zioten. Horren zorigaiztoko adibidea da Perun zeuden Laicacotako meategietan 1660ko hamarkadan gertatutakoa. Hor, euskaldunek, nafar batzuk barne, eta bestelako penintsularrek, kasu honetan interes ekonomiko desberdinengatik aurrez aurre ipinita, indarkeria erabili zuten. Borrokaren ondorioz, nafar batzuek ondasunak eta bizitza ere galdu zituzten eta hogeiren batek idatzi zioten Nafarroako Diputazioari kexaka eta justizia eske, oso gutxi lortu arren. Hori dena, Indietan XVII. mendean ez zen hain arraroa, *nazio* ezberdinen arteko guda delakoan.

Dokumentu-iturriak aztertu eta gero azpimarratzekoa da nafarrak beraiek Indietan nabarmendu zirela kolektibo, talde edo “nación navarra” delako gisa. Haien dira baieztatzen dutenak inork baino lehen eta ikusiko dugun legez bereziki erresumaren kontzientzia. Nafarroaz hitz egitean beti “Reino de Navarra” aipatuz egiten dute edo bakarrik “reino” eta kolektiboari dagokionez gehienetan “navarros” adierazpena erabiltzen dute. Dirudienez, kanpoan egoteak indartu zuen identitate-kontzientzia hori. Kasuak errepikatzen dira hasiera-hasieratik baita itsasontzian sartu aurretik ere. Esaterako, Juan de Etxarren Garesekoak, Sevillatik 1596an, ontziratzean baieztatu zuen: “bamos muchos *navarros* y todos en camisa”.

Dena dela, ez dira falta ere euskaldunen barruan, oro har, sartzen diren nafarrak eta, ezaguna denez, guztiek “vizcaíno” izena hartzen dute. Pedro de Fuentes, Nafarroan jaioa baina ez dakigu non, Zacatecas hirian 1583an hil zen. Hil baino lehen zaindu zuen medikuak baskongadotzat jo zuen bere deklarazioan (“hera viscayno”) eta Mateo Zurbano hildakoaren lagun euskaldunak berdin. Azken hori eta “otros viscaynos” —herrikideen artean oso ohikoa zen bezalaxe— Fuentesen gaixotasun eta heriotzaren lekukoak izan ziren.

Beraz, baskongadoak talde gisa ere (Aro Berrian “baskongado” hitzak zehatz-mehatz esan nahi du euskalduna, euskaraz egiten duena) garbi agertzen dira ikertutako dokumentuetan. Juan de Iguereta Arantzakoak (Bortzirietan, Nafarroako ipar-mendebaldean) 1645ean idatzi zuen: “todos los vizcaínos están ocupados en Cálliz contra el ynglés que tiene sitiado con

cient naos y habrá algunos de Guipúzcoa que presto an de yr a hesas tierras”. Ikusten denez, Arantzako kokapena kontuan hartuz, bertako emigranteek harreman estuagoa izaten zuten Gipuzkoa aldearekin, Pasaia edo Hondarribitik ateratzen baitziren Ameriketarantz. Alderantziz ere, haien familiek portu horietatik jasotzen zuten Indietatik etorri guztia (dirua, berriak, etab.).

Azkenez, ikertu ditugun zenbait emigranteren artean beste hizkuntza bat eduki eta erabiltzeak, alegia, euskarak, aipatu bereizgarritasun-kontzientzia hori mantentzen lagunduko luke baita haien artean eta baskongadoekiko lotura sendotzen ere. Dirudienez, Euskal Herri osokoek familia handi bat edo “familia mayor vascongada”, Caro Barojaren esanetan, XVII. mendean osatzen omen zuten. Nire aldetik adibide batzuk azpimarra ditzaket Caro Barojaren esandakoaren seinale ukaezinak direnak. Hori guztia, beraz, nolabaiteko identitate-kontzientzia zabalago baten adierazgarri izan liteke garai horretan. Dena dela, kontzientzia horrek sakonean zer suposatzen duen eta bere testuinguru historikoaren barne eztabaidagarria da.

Ikus dezagun kontzientzia zabalago hori adieraz dezakeen kasuren bat. Agustin de Arizkun baztandarrak, Cadizen 1699an neskei ezkonsariak banatzeko patronatua fundatzera agindu zuenak, lehenasuna eman zien Nafarroan jaiotakoei eta gero baskongadoei, edo berak dioen bezalaxe “prefiriendo entre ellas a las originarias del reino de Navarra y después a las de Vizcaya”. Edonola ere, ikusten denez, ongi bereizten du jatorri bakoitza: “Navarra” eta “Vizcaya”. Gainera, 4.000 *peso* ere utzi nahi dizkio Cadizeko San Juan de Dios ospitaleari gaixo behartsuak sendatzeko opari gisa, baina honako betebeharrak: “en las ocasiones que llegaren a curarse de limosna en dicho hospital alguno o algunos navarros y vizcainos an de ser admitidos a su curación y no despedidos”. Horiexek dira agindutako limosna hartuko duten lehenbizikoak hain zuten.

Eta segitu baino lehen, argitu nahiko nuke pittin bat nesken aipatu kontu hori. Garai hartan, emakumearen egoerak ez zuen gaur egungoarekin zerikusirik. Emakumezkoentzat gizarte mailan bizimodu onartu bakarra zen ezkondu ala moja sartzea, baina horretarako gutxieneko ondarea behar-beharrezkoa zuten. Ondare horri dotea deitzen diogu. Bestela, emakumezkoa galdutzat jotzen zuten eta gizarte-arazo bihurtu zitekeen. Eta hori konpontzeko, hain zuten ere, zenbait dirudunek *doteak* ordaintzen zituzten halako fundazio baten bidez. Jakina, laguntza hori emateaz gain, fundatzailearen azken zioa zera zen: batetik, bere elizkoitsauna adieraztea, obra elizkoia baitzen eta horri esker behin betiko zoriona eskuratzeko itxaropena zuen, eta bestetik fama edo ospea lortzea bere sorterrian. Giza kontuetan beti kolore ezberdinak nahasten dira...

Beste aldetik, gutxienez lau nafarrek, Perun bizi zirenek, beren testamentuetan ehorzketa nahi izan zuten Lima hirian Arantzazuko Amaren Kofradiak zuen kaperan, “la de los señores bascongados” hain justu, eta “con derecho por (ser) navarro(s)”. Inolako zalantzarik gabe, kofradia hauek Aro Berrian Ameriketara euskal erakunde nagusiak izan ziren eta hiri horretakoa 1635ean ermandade eratua eta hasieran 104 kidez osaturik zegoen (82 gipuzkoar eta bizkaitar, 9 nafar eta 7 arabar gehi 6 egungo Kantabriako erkidegokoak). Lau nafar horien izenak hauexek dira: Juan Pascual de Urrutia Iruñeko mediku eta botikaria, 1655eko testamentuaren arabera; Diego López de Barnuevo Los Arcosekoa eta Cuscoko erregidore izan zena, 1663. urtekoaren arabera; Martin de Lasaga Iturengoa, 1669koaren arabera eta Joaquín Pérez de Ugarrá apaiza, Tabar herrikoa (Urraul Beitia), 1678koaren arabera.

Nafarrei buruzko beste zeharkako aipamen batzuk talde gisa eta haien arteko harremanei buruzkoak ere aurki ditzakegu, esaterako, Gomez anaien epaiketa deklarazioetan Indietatik 1635ean itzulitakoan. Mexiko hirian 1630ean, Pedro Hitero Peraltako apaiza hil zenean, Pedro Gomez zegoen “a una con otras personas del Reyno de Navarra”, eta gainera “a otras personas *nabarras* también les oyó decir como abía muerto en el dicho tiempo”. Gomez ere apaiza zen eta bere anaia Miguelekin Tuluca ibarrean bizi ziren Mexikotik 14 legoara. Bestalde, hiri horretan beraien osaba Francisco Tomas auzokidea dugu. Baina orain interesatzen zaiguna da nortasun-kontzientzia eta hori behin eta berriz azaltzen da kasu honetan: “algunos amigos *nabarras* míos ycieron de tener en México la Pasqua de Nabidad

para decirle un nobenario de misas, que como era el difunto gran músico tenía muchos amigos”. Garbi dago Gomezek Hiterorekin harremana zuela bereziki biak nafarrak zirelako eta gainera inguruko bi herritan jaioak, alegia, Lerinen eta Peraltan. Are gehiago, “por conozerle tubo en su casa a un sobrino”. Izan ere, Gomezek hildakoaren iloba Francisco Hitero izenekoa hartu zuen Mexikoko bere etxean.

Jose Jacinto Carrillo de Echavarri Bianakoak dudarik gabe bere burua nafartzat hartu eta hala adierazi zuen 1665ean honako honi buruz idaztean: “la desgracia de los *nauarros*, que lo que en el Perú crecen aquí (Mexikon) desmedran como lo tenemos muy experimentado”.

Beste aipamen bat, aldi honetan Sevillatik eta 1633an, Juan de Irurzunen eskutik datorkigu. Berak Pueyoko Echeverria kapitainaren ondasunak kobratzera Nafarroatik etorriko direnei ez egiteko aholkatzen die “tan largo camino a la bentura (...) en esta ciudad a muchos *nabarros* a quien se puede remitir los poderes”. Lehen aipatu Martin de Tirapuk, sasoi horretan Cadizen, eta Miguel de Azarola Tafallakoak eta Kontratazio Etxeko presidentea zen Peñaflor kondearen idazkariak bere gain hartzen dute lan hori. Horrez gain, Irurzunek Juan de Iracheta izena aipatzen du, Iracheta herri berekoa (Valdorban) eta Sevillako auzokidea, zeini urte horretan, hain zuzen, “le probeyó SM a las Yndias a cierto gobierno”.

Bukatzeko azpiatal hau, badira aipu orokorrako batzuk ere identitate kolektiboaren kontzientzia adierazten dutenak. 1674an, Juan de Gamio baztandarrak korrejidore baten aurkako salaketa aurkeztu zuen Limako Auzitegian korrejidore horrek Miguel de Elizamendi Gartzaingo semearen jaraunspenaz jabetu nahi zuelako, Elizamendiren ama Nafarroan bizi izan arren. Eta hori frogatzeko bertan zeuden beste nafarren testigantzan oinarrituko zen, bada, horrela “lo hauían de jurar los paysanos”.

I.3. Indietako nafarren *koloniak*

Hasteko, *kolonia* kontzeptuak Aro Berri honetan esan nahi du Ameriketako nafar talde batzuk, behar bada ez guztiak, biltzen zirela elkarri laguntza emateko eta nolabait beren burua nafartzat hartzen zutelako, hain zuzen, orain ari garen taldeko nortasun-kontzientzia adieraziz. Eta kontzientzia hau herrikidetasun-harremanetan azaltzen zaigu Ozeano Atlantikoko bi aldeetan zabaldua. Nola? Osatzen diren solidaritate- eta laguntza-sareen bitartez, ia-ia gaur egun arte iraun dutenak, emigrazio-mekanismo iraunkor bezala. Horretarako, *Indietako Karrera* delakoan zehar, hau da, Madrilan, Sevillan, Cadizen eta Ameriketako kokatuta dauden herrikideen *koloniek* eragin handia dute. Senide edo herrikide horiei guztiei esker, pertsona eta ondasunen mugimendua, bitartekoaren lana (“correspondientes” edo korrespontsalak), hitz batean, bi noranzkoetan emigrazio-prozesu osoa gara daiteke.

Askotan, *Indietako Karreran* herrikideen eta senidearen arteko muga ez da ere garbia eta horregatik “es muy regular el llamarlos por tal (sobrino) a los paisanos”. Horixe dio Cadizen Juan Antonio de Marticorena y Elizalde, Ameriketatik 1691n Juan de Borda etorri zenean. Bordak ilobatzat hartu zuen Marticorena hori nahiz eta benetakoa ez izan. Gero, azken testamentuan, “osabak” 200 *peso* utziko dizkio gaixotasunean ere “ilobak” lagundu ziolako.

Herrikideen arteko laguntzaren adibidea dugu Garisoainen jaiotako bi lagunena, guztiz desinteresaturik ez izan arren. Bata, Juan de Urreta, Mexiko aldean ezbeharraren bat pairatu ondoren, Limaraino abiatu zen, 1680. urte inguruan, Juan de Oriamunoren elkartasun eske. Oriamuno horrek arras ongi adierazten du zer gertatu zen zehazki: “también estubo en este reino Don Juan de Urreta y me bino a buscar a Lima imposibilitado de todos medios por no sé qué trauajo [antza denez gaixorik zegoelako] que le hauía sucedido en Méjico o en el nuevo Potosí donde hera tesorero y para que pudiese boluer a ella le dí quinientos pesos de a ocho reales”.

Kasu honetan mailegua zen eta zordunak gurasoen legitimekin pagatzea espero zuen. Horrezkero, urte franko igaro ziren eta azkenik Nafarroan bertan zor hori auzitara eraman zuten zordunak ordain zezan. Orain interesatzen zaiguna da nola aukeratzen duen nafar batek beste bat, bereziki herri berekoa edo senidea izanez gero, zerbaiten beharra daukan guztietan. Agian halako konfiantzazko harremanak bakarrik etxekoekin.

Lehenik ez dago esan beharrik baina Indietan nafarren kopurua, zenbaki absolutuetan, oso txikia izan zela gainerako penintsularrekin konparatuz gero (Andaluzia eta Extremadurakoak XVI. mendean izan ziren nagusi). Nafarroa oso txikia zen eta 130.000-150.000 biztanle inguru zituen XVI. mendearen erdian (Iruñeak, hiri handienak, 10.000 inguru eta noski, bertatik atera ziren nafar emigrante gehienak mende hauetan). Horrez gain, emigranteak oso sakabanatuta zeuden Ameriketako lurralde izugarri eta zabal horietan. Hala ere, gauza batek harritu ahal gaitu gaurko ikuspegitik, alegia, izan zuten mugikortasun fisiko handia garai horretako garraio eta bide-sistema traketsa kontuan hartzen badugu. Normalean, emigranteak Mundu Berrira iritsi orduko ez ziren gelditzen lehenbiziko tokian baizik eta sarritan lekuz aldatzen ziren, batzuetan Amerika osoan zehar, betiere *fortunaren bila*. Hau da iturri dokumentaletan emigrazioaren kausa errepikatuen baina horrek ez du esan nahi txirotasuna edo gosea...

Beraz, *kolonietz* mintzatuz gero, Nueva Espainiako nafar taldeak ez omen ziren handiegiak XVI. mendeko amaieran. Eta halaxe da Pedro de Lumbier Zangozakoak Limatik 1597ko gutunean jakinarazten duena. Nueva Espainiara ailegatu bezain laster, harat-honat ibili zela bi urtez idazten du. Gero, Mexiko hirian, Mateo de Mauleon herrikidearen etxean bolada bat eman zuen beste bi nafarrekin batera (Rafael de Añues eta Enrique de Mauleon) eta horrexegatik gaineratzen du: “me holgué y consolé mucho por no hauer visto por estas partes otros que sean naturales de Sangüesa aunque del Reyno ay algunos”.

Jacobo de Goikoetxea Aldatzekoak ere herrikideekiko harremanen falta sentitzen du eta batik bat bere herrikoekin. Popayandik (Colombia) 1630ean bi eskutitz bidaltzen ditu, bata aitari eta bestea, eduki berekoarekin, herriko erretoreari “por no auer hallado por esas partes personas con quien poder comunicar y sauer algunas cosas de por allá de zierto (...) con la zertidumbre de que no puede faltar cura en ese pueblo”. Kasu honetan, analfabetoen mundu batean, apaizak ziren irakurri eta idazten zekiten bakarrak. Indietatik etorritako korrespondentziarako bitartekoarena eginik, aintzat har dezakegu komunitatearen zerbitzura lan desberdinetan herriko apaizek egiten zuten zeregin handia.

Goikoetxeak helarazten dituen berrien artean, honako hauek dira nagusiak: Quiton 1628an izan zen osaba Miguel de Aldazen heriotza eta Nafarroatik galdetua duten Lekunberriko Martiarano delako baten semeaz ez dakiela ezer esatea. Juan de Aresorena Etxarrikoaz (Larraun), Nafarroan ezkondua dagoenaz eta Bogotako Santa Fe hirian ondasunekin bizi denaz, ordea, bai badakiela. Bi gutun horiek, jakina, beste nafar batek eramanen ditu erresuma zaharrerraino eta arduraduna izango da Pedro de Echeverria Eugiko *hidalgoa*.

Beste kontu aipagarri bat dugu herrikideen arteko solidaritatea, laguntza Ameriketara bertan *kolonia* horien barruan. Agustin de Tirapuk XVII. mendearen hasieran eskribitu zituen gutunetan kontu hori ageri da. Baina horretarako alde zuretik beharrezko kezka adierazten du: “tengo particular cuidado de sauer de los de la patria y reino de Navarra”. Berak aipatu Miguel de Zerucori lagundu zion negozioetan sartzeko. Tierra Firme gaixorik dagoen Lope de Ubaniri, beste senide bati ere lagundu nahi dio Peru aldera ailegatzekotan eta, halaber, Juan de Bergara Auritzeko adiskideari, “el mayor amigo que yo tengo de quien e receuido merced en esta billa”. Bergara, Martin de Santesteban Iruñekoa eta Tirapu bera lagunak (“camaradas”) dira Oruroko meategietan (Bolivia). Segidan, Tirapuk Potosiko nafar koloniar buruz baieztatzen du: “todos ellos están pobres, que cierto todos los de aquella patria es gente desgraciada, por mí lo digo que de un año a esta parte e perdido más de 1.000 ducados de Castilla”. Eta zehatz-mehatz dio zortzi direla Hiri Inperialean 1603an bizi diren nafarrak. Potosi Peruko azken tokia bazen ere, urrunena, eta horregatik bertara sartzeko zaila, espainiar guztiek Penintsulako eskutitzak jasotzen zituzten kostaldean salerostera jaisten zirenek ekarrira. Azkenik, Ameriketara untziratzeko asmotan dago Andres de Huarte Agustin de Tirapuren iloba. Hau, Martin de Tirapuren, beste osaba dirudun baten zerbitzura Sevillan bizi zen.

Baina nafarren arteko solidaritate horren adibiderik hoberenetakoa dugu Pedro de Abaurrearen gutunetan. 1609an bi idazki bidaltzen ditu Cuscotik eta ezagutzen zituen nafar guztien berri zehatza ematen du zerrenda gisara. Gutxienez 20 izen, bizi eta hildakoak barne, agertzen zaigu honako datu hauekin batera: jaioterria, Ameriketako bizitokia, lanbidea,

hildakoen kasuan nola hil ziren, zer ondasun utzi zuten eta non dauden ehortzita, besteak beste. Kolonia txiki edo emigrazio *mikrokosmos* honen azaleko azterketa sozio-ekonomikoa ez dator emigrante behartsuaren irudi topikoarekin bat, alderantziz, egoera eroso islatzen da. Abaurreak jakinarazten digunez, bost dira elizgizonak (bata “muy bien puesto”, beste bat kokako *chácara*-ren jabea eta hirugarren bat Nafarroara bueltatzeko asmoz “buen caudal” izateagatik, bestela, beste testigantza batzuen ustez, ez litzateke sinesgarria izango itzultzea), lau frantziskotarrak (bat ordenan sartu berria kirurgilaria izanik), kontularia, eskribaua, katedraleko errazioneroa, Biguriako jauregiaren seme bat, Oruroko meategietako hiru “camarada” eta beste bat azienda eta kokako jabea.

Horietako batzuekin, Abaurreak adiskidetasun mina izan zuen eta horrexegatik “todo el mundo nos tenía por hermanos”. Horrelakoa zen haien arteko harremana, benetako anaiek izaten dutena. Beraz, lagun heriotzak bihotzean sentitu zituen eta gorputzean ere nabarmena zen “que ya estoy todo cano en la caueça y barba que si me biesen no me conocerían”. Zerrenda horren azken asmoa da, aipatu dudana bezala, Nafarroatik gehiagotan idatz dezatela, “que Dios saue lo que deseamos ver cartas de esa dulce patria”. Abaurreak berak aitortzen duenez, oso ezaguna da Peru osoan “y me azen en todas partes mucha merced”. Agian, horrela hasi zen euskal herritarren fama ona Ameriketara betidanik eta oro har izan dutena.

Nafar *kolonien* arrastoak ikertzeko beste bide bat dugu zenbait epaiketatan emigrante edo indiano batzuek beste batzuei buruz deklaratzeko dutenari begiratzea. Valentin de Rosen heriotza dela eta, Liman 1606an sortzen den informazioan nafar lekuko batzuek aitortzen dute Ros ezagutu dutela. Juan de “Sugrada”, 37 urtekoa, hildakoaren auzotarra izan zen Iruñeko Kale Nagusian hogeitau urte lehenago eta Gonzalo Saavedra y Armendariz 38 urtekoa dio Rosen aita ezagutzen zuela eta Korte Auzitegiko alkatea zela. Beste testigu batzuek Andahuaylas hirian (Peru) deklaratzeko dute, esaterako, Hernando de Ugarte iruinsene eta 23 urtekoa, Ameriketarako azken bidaia Rosekin egin zuenak. Halaber, Bernardo de Iriarte Indietara joana zenaren informazio batean, 1686an Cadizen egina, zenbait herrikidek testigantza ematen dute, besteak beste, Feliciano de Larralde, Juan de Verastegui eta Rodrigo Lanz Cadizeko auzotarrek.

Batzuetan nafarrei buruzko aipuak eta espainiarrei buruzkoak nahasten dira. Kasu honetan aldarrikatu nahi dena da indigena edo kreolarekiko bereizketa, desberdintasuna zeren penintsularrak baitziren nagusi Mundu Berriaren gizarte-piramidean. Hauxe ikus dezakegu Jose de Autor faltzestarraren heriotzan, 1660ko hamarkadan. Autor Peruko nafar korrejidore baten (Udal Administrazioa, baina ez dakigu izena) zerbitzura zegoen eta korrejidore hori hil ondoren beraren oinordeko *fideikomiso* bihurtu zen “y esto fue público entre los *hespañoles* conocidos del dicho Joseph de Autor”. Geroxeago, ordea, irakur daiteke: “sospecharon todos los *nauarros* hauerle dejado fidecomiso” edo “fue público entre los *nauarros* que asistían en aquellos reynos”. Horrez gain, Autorrek bere izena aldatu omen zuen eta Ameriketara Jose de Gongora y Ondarreta izenekoa zen baita jatorriz Orreaga edo Auritzekoa zela zioen ere. Guztiaren berri Juan de Iturria kapitainak ematen du Indietatik bueltatu eta gero deklarazio batean. Iturria hori “se alló al tiempo de su muerte (Autorena), jamás supo ni oyó nombrar se llamase Joseph de Autor (...) asta que después que llegaron a estos reynos”. Dena dela, berak Autorri buruz susmatzen du hurrengoa: “después que murió su amo se le conoció caudal que antes no tenía...”

II. Bestearen inguruko irudiaz:

Amerika eta hango jendearen gainean emigranteak duen ikuskera

Eta esandakoari kontrapuntu eginez, zein izan zen emigranteek zuten Mundu Berriari eta hango bizilagunei buruzko ikuskera? Kontu honetan ere, hitz idatziak dira testigantza hoberenak eta ikusiko dugunez maiz gaztelaniazko esaera zaharrez josita. Aipatutako Pedro de Lumbierrek XVI. mendearen bukaeran Perutik idazten du lurralde berriaren deskripzio polita emanez eta arranguraren batekin:

sólo digo es una tierra que en mucha parte de ella no llueue jamás y con todo eso es muy fértil y abundante de pan y vino, carne y todo género de fructas pero con todo eso por ser de tanto dinero y plata *vale todo un ojo de la cara* como dizen, sácase aquí la mayor parte de la plata y oro que va a España, el temple en esta ciudad de los Reyes es lindísimo porque jamás haze frío y el calor es poco en su tiempo, la tierra dentro hazia arriua es muy diferente porque llueue y nieua y haze más frío que en España, ay unos carneros tan grandes que los traen cargados como burriquillos por los caminos y andan cinquenta leguas y aun 1000 que parece ymposible de creer a quien no lo ha visto y ay tragineros que harrean mil carneros por lo menos, que vellos todos pasar por un camino cargados con sus albardillas es cosa que admira...

Hala ere, nagusia den ikuspuntua nahiko kritikoa da. Labur esanda, Espainian duten Indietako irudia ez da zuzena emigranteen ustez: “están las Yndias diferentes de lo que en Castilla las pintan”. Horrela dio Agustin de Tirapuk 1603an Potositik eta gainera minduta salatzen du:

quando yo beo en estas partes algunos que tienen una ropa y que mandan el mundo me espanto (...) En estas tierras ay las mejores avilidades que ay en toda España y es lástima ber quán arrinconados andan que estos son los más perdidos que ay en las Indias, y pensar que en esta tierra ganan de comer por sauer es tontería que de esto se ríen acá. Los hombres que tiene ánimo o clérigo pariente o canónigo o oydor estos son los que goçan de la plata y los que la manigan y de otra manera si no es por bentura no ay quien gane plata, porque oy en día está esta tierra tan perdida como España pues en esta billa no ay sino jugadores y paseantes...

Mundua beti izan da mundua eta antzeko gauza irakurtzen dugu Pedro de Abaurrearen gutunean (Cusco, 1609):

está esta tierra ya tan apurada y tan perdida que no ay en qué puedan los hombres ganar un solo real, la coca por el suelo que no ay quien la compre, que hera la mayor contratación de la tierra; de las minas se saca metal y para lo sacado no ay azogue porque las minas de Guancabelica de donde se sacaua se derrumbaron y es en ynfinito el limpiallas y no auiendo azogue no ay plata (...) que ay mas hombres perdidos y bagamundos que en toda España ni Francia...

Ikusten denez, argi geratzen da alde batetik emigranteen eragingarria, hau da, fortunaren bila joan izana eta, bestetik, Peru aldean XVII. mendearen hasieran bizi zen krisi-egoera. Edonola ere, fortuna lortzea ez zen hain erraza eta Perutik Pedro de Iriartek 1633an amari adierazten dionak ez du inolako zalantzarik erakusten:

estoy por decir que en estos reinos se pasan más desuenturas que en todo el mundo y ai tanta pobreza como en cualquier parte, que *más es el ruido que las nueces*, que con arto trabajo se ganan dos reales (...) puede creer que se gana en este reino el dinero con arto trabajo...

Mesfidantza eta desengainua azaltzen dira Juan Pascual de Urrutiaren azken konklusioan bere bizitzaren azterketa ginez eta *bi munduak* konparatuz:

es esta tierra que dise al revés que allá en esa de España que dise el refrán *as bien y no cales a quien y as mal y guárdate*, aquí as bien y guárdate y as mal y no cales a quién (...) bien se acuerdan de los descansos de esa tierra (Nafarroatik bi etorri berriak) y no de la malicia y tiranía que corre por acá, y todavía les falta mucho

que ber si suben asia los minerales adonde están colmados todos los males del mundo.

Ildo horretan, 1665ean Limatik Victoriano de Huici iturendarrak lur berriak estimu txikitan dauzka dionean “tam poco me deuen por lo nada afecto que les soy”.

Hala ere, beste batzuek, Nafarroara itzulita eta ziur aski idealizazioan erorita, oso bestelako ikuspegia dute: “oy me veo en esta tierra poco menos que desesperado y a no entenderme berme allá en aquel parayso terrestre me muriera (...) que si vm. enbidia mi biaje yo el que se bea en la mejor tierra que calienta el sol”. Horrela dio Sebastian de Calatayudek Tafallatik 1659an, Martin de Jauregiondo Lizarrako semeari idatzitako gutunean. Jakin badakigu ikuskera hau edo bestea erlatiboa dela eta subjektibotasuna kontuan hartu behar dugu betiere testigantza hauen fidagarritasuna baloratzean. Dena dela, fenomeno migratzailearen *irudia* aztertzekeo baliagarriak izan daitezkeelakoan gaude.

Eta bukatzeko, jatorriz Amerikakoa den jendeari buruzko zenbait iritzi jaso ditut *bestearen* inguruko irudi hori osatzeko asmotan. Inolaz ere ez dira aldeko iritziak baizik eta garai horretako mentalitate nagusiaren emaitza. Dakigunez, mende hauetan indigenari buruzko irudiaz batzuek zioten alfer, itxurati eta maltzurak zirela eta beste batzuek —misiolarien artean— errugabe eta aingerutxoak. Egia ez omen da ez bata ez bestea, eta esan dezakeguna da batez ere biktimak izan zirela konkistarekin beren bizimodu tradizionalaren suntsipen handia jasan ondoren. Horrexegatik, matxinadak edota ihesak aldizka gertatu ziren betiere bortizki zapalduta.

Emigranteen ikuspegia, esanenez, oso negatiboa da. Esaterako, Pedro de Abaurreak Peruko herri indigena *bellaco*-tzat jotzen badu ere, aldi berean, bere lagun baten seme-alaba mestizoak etxean hartzen ditu, “y a su madre de ellos que es una yndia comadre mía los quales los tengo por hijos y cierto sino fuera por ellos ya yo hubiera dexado esta ciudad pero si yo los dexo no ay quien buelba por ellos ni les dé una sed de agua”.

Martin de Tirapu Garesekoak bere herrikide baten heriotza kontatzen digu, “en manos de yndios bárbaros, sin Dios y sin ley”, eta horrela gertatutakoa zehazten du: “yendo en un barco por un río salieron dos escuadras de yndios de guerra y tomaron los que yban en ella y degollando a todos que eran cinco o seys los comieron”.

Zeharkako aipamena da Fermin de Zubizarren ondasunak kobratzeko epaiketan azaltzen dena. Peruko Lucanas probintzian hil egin zen eta bertan ez zegoen inor fidagarririk dirua bidaltzeko, “porque todos son yndios y algunos mestiços de mala fama y costumbres”.

Azkenik, Francisco de Sarasa funtzionarioak Mexico hiritik indigenen matxinada horietako baten berri ematen digu 1692an, “en que quemaron los yndios de los barrios de esta ciudad el palacio del rey, las casas del cauildo y tiendas o caxones de la plaza de que hizieron un considerable saqueo”, baina ez du gertaeraren inolako baloraziorik ematen.

Edonola ere, ez da falta indigenak bezala bizi izan zen (edo agian arlote bezala) eta haien artean hil egin zena, baina pobre eta premia gorritan. Valentin de Ros-ek lotsakor 1606an aitortzen du: “cómo murió (...) abrá ocho meses en un lugar de yndios pobre e miserablemente y aún dizen que tuuo culpa por tratarse tan mal que casi nunca comía más de mayz y agua e no dormía en cama de miserable (...) que no e osado decir era mi hermano”.

Hala ere, hil eta gero jaraunspeneko 600 *peso* uzten dizkie elizgizon batzuei, hauxe da *pobrearen fortuna* eta gai hau oraindik egiteko dago garai honetako emigrazioari buruzko ikerketetan. Egia esan oso zaila izaten da iturririk eza arazoa, metodologia, etab. direla-eta, baina guztiz beharrezkoa fortunaren beste alde ikusteko ere. Hau, dena dela, beste gai bat da...

III. Ondorio gisara

Esandakoa laburbilduz, azpimarratuko nituzke ondorengo ideia hauek konklusio gisa: Hasteko, beren buruaren irudiaz mintzatuz, herriminaz gain eta beronen ondorioetako bat bezala, nabarmenetakoa da taldeko nortasun-kontzientzia izatea. Hala eta guztiz ere,

kontzientzia hau ez da Nafarroa edo Euskal Herriaren eskusiboa, beste emigrazio-prozesu batzuetan, ez bada guztietan, gertatu da. Jakina, bertakoak bere berezitasunak izan ditu eta aztertu, nabarmendu behar dira. Baina, hori bai, ez joan den mendetik aurrera ulertu den kontzientzia “nazionala” bezalakoa. Aro Garaikidean badu zentzu politiko eta ideologikoagoa eta Berrian, ordea, gizarte tradizionaletan sortzen den senide eta herrikideen arteko solidaritate etnikoaren isla da. Dena dela, Antzinako Erregimeneko gizartearen harreman-sareak guk uste baino konplexuagoak ziren. Lehenbizi, funtsezko loturak dira familiakide, zentzu zabal batean, eta herrikideekiko, gero eskualde edo ibarrekiko eta azkenean gainerako nafarrekiko baita, esanda dagoen bezala, kasu batzuetan behintzat, baskongadoekiko ere.

Bigarrenik, ikertu beharrekoa da oraindik baskongadoekiko harreman hori ea bakarrik nafar euskaldunek eduki zuten ala, oro har, nafar guztiak jakiteko. Ezagutzen duguna da momentuz Limako Arantzazuko Amaren euskal kofradiako kaperan beren burua ehortzi nahi zuten lau nafar horien erdia gutxienez segur aski euskaldunak zirela. Ez ahaztu, une horretan Nafarroan euskararen hedapena kontuan hartuz, hildakoen jaioterriak euskararen mugetatik hurbil edo mugen barruan zeudenik eta ez aspaldiko leku erdaldunetan (gogora dezagun 1587an inguru Nafarroako biztanleen % 64,7 euskalduna zela eta 1778an % 53).

Puntu hau bukatzeko, esan beharra dago Ameriketarako emigrazioak sortu, eutsi edo indartu zuela, Nafarroatik urrun egonik, eskualde desberdinetako nafarren arteko identitate-kontzientzia batua, bereziki 1512an Gaztelak erresuma zaharra anexionatu ondoren. Edonola ere, gehiago ikertu behar da nola sortu eta garatzen den, zer suposatzen duen Historian zehar nafarren taldeko nortasun-kontzientzia horrek. Hau dela eta, orain burura dator kit Manex Goienetxe —goian bego— zoritxarreko historialariaren azken egitasmoa: Euskal Herri *osoaren* historia *nazionala*. Ez dakit hau guztia posible den edo noraino baina argi daukat, izatekotan, Euskal Amerika barik ezin dela egin, *osotasunean*, Euskal Herriaren inolako Historiarik eta hauxe da azken urteotan batzuk euskal historiografian aldarrikatzen ari garena...

Eta *beste*a edo *arrotz*aren inguruko irudiari dagokionez, nabaria da Mundu Berria aurkitzean nolabaiteko miresmena sentitzea emigranteen artean, batik bat natura basati, birjinaren aurrean, baina, aldi berean, desengainua edo itxaropenen frustrazioa eguneroko bizimodu aldetik. Ados daude testigantzak: Espainian zuten Indien gaineko irudia ez zen egiazkoa eta Ameriketara bertan ikuspegiak oso bestelakoa zirudien. Dena dela, subjektibotasunak —betiere kontuan hartzekoa irudiaz hitz eginez gero— hautemandako errealitatea deforma dezake protagonisten interes ezberdinen arabera (gehienak kezkatzen dira oso zaila dela dirua lortzea edo erraza galtzea baina denek bazuten zerbait hori esateko eta Espainiara ere bidaltzeko...). Eta deformazioa ere gertatzen da nondik idazten den, zeren *indiano*en artean, beraz penintsulatik, askotan idealizatzen baita Ameriketako irudia. Hauxe da Historiak alboratu ezin duen giza ikuspegiaren erlatibitate...

Azkenik, gure protagonistek iritzi txarra zuten indigenen gainean eta garai horretako mentalitate-eskemetan edo aurreiritzietan sartzen zituzten: *gaizkileak*, *zibilizazio gabekoak*, ohitura txarrekoak, ez fidagarriak, etab. Hau dela eta, zer esanik ez, edozein gertaera edo fenomeno historikoren irudiaz aritzeko garaiko ideia menderatzaileez aritzea ezinbestekoa da eta bere testuinguru osoa ahalik eta hoberen ezagutu behar da gaur egunetik egoki interpretatu ahal izateko. Hala ere, lan honen helburua xumeagoa izan da: emigrazioaren gaineko irudiaren alderdi batzuk aurkeztea, agian deskriptiboegi eta zatikatuegi, bizitza bera edo Historia bera (Vicens Vives historialariak esana gogoratuz: “la Historia es Vida en toda su compleja diversidad”) gure aurrean agertzen den bezalaxe, nahiz eta agertze hori *neutrala* edo interpretaziorik gabea ezinbestean ez izan...